

Katarzyna Sobolewska-Myślik

Reforma administracji publicznej na Słowacji : jej przebieg i efekty

Acta Scientifica Academiae Ostroviensis nr 20, 14-23

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Katarzyna Sobolewska - Myślik

REFORMA ADMINISTRACJI PUBLICZNEJ NA SŁOWACJI – JEJ PRZEBIEG I EFEKTY

Problem reformowania administracji publicznej miał ogromne znaczenie we wszystkich krajach przechodzących transformację od systemu realnego socjalizmu do demokracji. Zasadniczy wymiar tego problemu dotyczył zwłaszcza decentralizacji i odbudowania realnych instytucji samorządu terytorialnego.

Na Słowacji proces ten rozpoczął się już w roku 1990, a zatem jeszcze w czasach funkcjonowania Czechosłowacji. We wrześniu 1990 Słowacka Rada Narodowa przyjęła ustawy, mocą których zniesione zostały dotychczas istniejące rady narodowe, pełniące funkcje zarówno samorządu terytorialnego jak i terenowej administracji państwowej, natomiast ustanowione zostały lokalne organy samorządu terytorialnego na poziomie gminy (obec). Zmieniona została także organizacja terenowych organów administracji państwowej- zniesiono kraje jako poziom pośredni, pozostawiono poziom okresu i ustanowiono nowy najniższy szczebel terenowej administracji państwowej – obwód (okres i obvod). Zarazem stosunkowo czytelnie podzielone zostały kompetencje pomiędzy władzą państwową szczebla lokalnego a władzą samorządową.¹ Uprawnienia posiadane przez zlikwidowane organy terenowe zostały przejęte częściowo przez pozostałe organy szczebla średniego, częściowo przez organy centralne, częściowo zaś przez nowo powstałe organy samorządowe.²

Od początku lat dziewięćdziesiątych rozważano problem dalszej reformy, która miałaby doprowadzić do ustanowienia samorządu na poziomie regionalnym. W latach 1992-1994 rządy Jana Čarnogurskiego i Józefa Moravčika pracowały nad kolejnymi projektami w tym zakresie, w ramach których przewidywano powstanie symetrycznego podziału

¹ Jaroslav Pilat, *Instytucjonalny aspekt reformy verejnej spravy* [w:] Grigorij Mesežnikov, Viktor Nižňanský (ed), *Reforma verejnej spravy na Slovensku 1998-2002*, Bratislava 2002, s. 62.

² *Ibidem*, s. 65 - 66.

administracji publicznej między władze państwowe i samorządowe na kolejnych poziomach – najniższych i pośrednich, w tym regionalnych.³ Żaden z tych projektów nie wszedł jednak w fazę realizacji.

Lata 1994-1998 to okres rządów premiera Mečiara, zgodnie oceniany przez wielu autorów jako niekorzystny także z punktu widzenia reformy administracji publicznej. W tym czasie, a konkretnie w roku 1996, dokonano wprawdzie zmian na tym polu - zniesiono obwody i przywrócono kraje, okresy zostały przekształcone tak, że z istniejących 38 powstało 79. W relacji do stanu sprzed roku 1990 zmieniony został także podział na kraje - poprzednio istniały 3 kraje + Bratysława, przeprowadzony w roku 1996 nowy podział przewidywał 8 krajów. Reforma ta jednak jest najczęściej interpretowana jako mająca jedynie wymiar dekoncentracji i redystrybucji władzy państwowej między organy szczebla centralnego i lokalnego. Przewidywana przez rząd pod przewodnictwem V. Mečiara reforma samorządowa zakładała powstanie władz samorządowych szczebla regionalnego, jednakże miały one być stosunkowo słabe i w dużej mierze podległe władzom państwowym.⁴

Sytuacja ta była wielokrotnie krytykowana przez Unię Europejską, zwłaszcza w świetle dążeń Słowacji do akcesji. Krytykowano brak samorządu szczebla regionalnego, zbyt dużą centralizację, niekompletne regulacje prawne dotyczące administracji szczebla lokalnego i wiążącą się z tym złą koordynację polityki na szczeblu lokalnym.⁵ Biorąc pod uwagę wymogi polityki regionalnej prowadzonej w ramach Unii Europejskiej, krytyka tego rodzaju była bardzo poważna i brak uregulowań w tym zakresie mógł stać się jednym z poważnych utrudnień na drodze Słowacji do UE. Utrudnienia pojawiły się już zresztą na etapie lokowania pomocy przedakcesyjnej.

Zmiana układu rządowego po wyborach w roku 1998 miała istotne konsekwencje w wielu dziedzinach życia na Słowacji, w tym także w omawianym tutaj obszarze reformy administracji publicznej. Wagę tego problemu dla nowego rządu można dostrzec choćby biorąc pod uwagę fakt ustanowienia specjalnego rządowego pełnomocnika ds.

³ Jan Buček, *Regionalization in the Slovak Republic- From Administrative To Political Regions* [w:] Marcou G. (red.) *Regionalization For Development and Accesion to the EU. A comparative perspective*, Budapest , s. 146.

⁴ Ibidem, s. 146.

⁵ Ibidem, s. 149.

tej reformy, którym został Viktor Nižňansky.⁶ Główne dokumenty koalicji rządowej, które zostały poświęcone problemom reformy administracji publicznej to przyjęta w sierpniu 1999 roku „Strategia Reformy Administracji Publicznej” i prawie rok później, w kwietniu 2000 r. przyjęta „Koncepcja Decentralizacji i Modernizacji Administracji Publicznej”.

Zanim uchwalone zostały ustawy wprowadzające w życie podstawowe założenia reformy administracyjnej, dokonana została zmiana w konstytucji, niezbędna z punktu widzenia omawianej reformy. Zmiana ta, uchwalona w lutym 2001, polegała na bardziej szczegółowym ujęciu tzw. wyższych jednostek terytorialnych (vyšše uzemne celky, VUC) jako jednostek samorządu terytorialnego. W poprzedniej wersji odnoszący się do nich art. 64 w punkcie trzecim głosił jedynie, że samorząd tego szczebla i jego organy określi ustawa. Obecnie Konstytucja Republiki Słowackiej wymienia obec i VUC jako jednostki samorządu terytorialnego, określając je m.in. jako osoby prawne, autonomiczne i wzajemnie niezależne wspólnoty samorządowe osób stale mieszkających na ich terenie, samodzielnie gospodarujące własnym majątkiem i środkami finansowymi.⁷

W lipcu 2001 parlament przyjął ustawę, mocą której ustanowione zostało 8 krajów samorządowych, w tym samym czasie przyjęta została także ustawa o wyborach do krajowych organów przedstawicielskich.⁸ Wyborcy wyłonić mieli reprezentantów zasiadających w ciałach przedstawicielskich krajów samorządowych a także przewodniczących tych ciał.

⁶ Sam Nižňansky jednak uważa, że ograniczenie roli pełnomocnika jedynie do przygotowywania ogólnych koncepcji reformy, bez konkretnych uprawnień związanych z przygotowywaniem ustaw czy rozstrzygnięciem kwestii spornych spowodowało, że jego rola szybko się skończyła a trudności i problemy napotykanne w trakcie procesu realizacji reformy są efektem wąsko pojętej roli i wąskich kompetencji pełnomocnika. Patrz Viktor Nižňansky, *Spoločensky, historicky a europsky kontextreformy verejnej spravy na Slovensku* [w:] Grigorij Mesežnikov, Viktor Nižňansky (ed), *Reforma verejnej spravy na Slovensku 1998-2002*, Bratislava 2002, s. 26.

⁷ *Konstytucja Republiki Słowackiej*, Rozdział IV, art. 65.

⁸ Viktor Nižňansky, Jaroslav Kling, *Public Administration* [w:] Grigorij Mesežnikov, Miroslav Kollar, Tom Nicholson, *Slovakia 2001. A Global Report on the State of the Society*, Bratislava 2002, s. 176.

Obecny system terenowych władz administracji publicznej na Słowacji ilustrują poniższe tabele:

Terenowe organy administracji państwowej:

Kraj (8)	Urząd Krajowy Prednosta
Okres (79)	Urząd Okresu Prednosta

Samorząd Terytorialny:

Kraj (8)	Rada Kraju Przewodniczący
Obec (gmina) (?)	Rada Gminy Starosta/Primator

Dyskusje nad reformą administracji publicznej, oprócz kontekstu merytorycznego, miały także ważny kontekst polityczny. Tu wymienić należy przede wszystkim dyskusję nad planowaną ilością jednostek podziału regionalnego, a także problem utworzenia bądź nie, regionu, w którym większość stanowiłaby zamieszkała na Słowacji ludność węgierska. Poszczególne partie polityczne prezentowały w tych kwestiach zróżnicowane poglądy, opierając swoją argumentację m.in. na przesłankach ekonomicznych, ale także posługując się względami narodowościowymi. Wśród analityków spotkać można było także pogląd, że zróżnicowane stanowiska partyjne miały związek z różnymi powiązaniem politycznymi, jakie poszczególne partie miały w centralnych i terenowych urzędach administracji, reforma bowiem nieuchronnie zmierzała do ograniczenia kompetencji czy nawet likwidacji wielu istniejących podmiotów.⁹

⁹ Jan Pašiak, Peter Gajdoš, Lubomir Faltan, *Regional Patterns in Slovak Development* [w:] Grzegorz Gorzelak, Eva Ehrich, Lubomir Faltan, Michal Illner, *Central Europe in Transition: Towards EU Membership*, Warsaw 2001, s. 355. O tych kwestiach wspomina też Jan Buček, *Regionalization in the Slovak Republic...*op.cit., s. 148, 150.

Wśród rozmaitych wariantów, które pojawiały się w rozważaniach nad ilością jednostek samorządu szczebla regionalnego do najważniejszych można zaliczyć następujące:

- wariant 3+1, odpowiadający podziałowi terytorialnemu istniejącemu jeszcze w okresie realnego socjalizmu,
- wariant 8 regionów, zgodny z istniejącym podziałem na 8 krajów będących siedzibami terenowych organów administracji szczebla pośredniego,
- wariant 12 regionów.

Warianty te były popierane przez rozmaite partie polityczne, przy czym wewnątrz samej rządzącej koalicji zdania także były podzielone między zwolenników wariantu 8 i 12 regionów. Początkowo nawet wydawało się, że propozycja przedstawiona przez rząd parlamentowi będzie obejmowała oba warianty, decyzja o przedstawieniu wersji 12 regionów zapadła dopiero w kwietniu 2001 r.¹⁰ Uzasadniając wybór tej wersji wymieniano m.in. takie elementy jak: homogeniczność i równowaga społeczno-ekonomiczna tak określonych regionów, lepsze ich przystosowanie do słowackiej tradycji etnicznej i kulturalnej, możliwości jakie daje taki układ z punktu widzenia wzrostu ekonomicznego, lepsze przystosowanie układu komunikacyjnego czy lepsze wyposażenie infrastrukturalne.¹¹ Wśród argumentów na rzecz 12 regionów podnoszone były także kwestie reprezentacji - chodziło tu szczególnie o te terytoria, które mają w obrębie Słowacji pewną historyczną i społeczną tożsamość, a których nie ujęto w układzie 8 krajów.¹²

Wspominając problemy reprezentacji nie można pominąć ważnej kwestii politycznej związanej z podziałem regionalnym, jaką stał się problem utworzenia bądź nie utworzenia regionu, w którym większość stanowiłaby ludność węgierska. Z inicjatywą powstania takiego regionu

¹⁰ Decyzja ta została podjęta w trakcie wyjątkowego w słowackiej Radzie Ministrów głosowania, zarządzanego przez premiera. Dwa ugrupowania koalicyjne: Partia Porozumienia Obywatelskiego i Partia Demokratycznej Lewicy w trakcie tego głosowania sprzeciwiły się wariantowi 12 regionów, partie te także głosowały przeciwko wnioskowi rządowemu w późniejszym głosowaniu parlamentarnym. Patrz m.in. *Eastern European Constitutional Review*, Country Report: Slovakia, Spring 2001.

¹¹ Patrz Viktor Nižňanský, *Spoločenský, historický a europský kontext reformy...*op.cit., s. 35, 42.

¹² Chodzi tu m.in. o rejony Orawy, Spisza czy Zemplina. Patrz Viktor Nižňanský, *Spoločenský, historický a europský kontext reformy...*, op.cit., s. 47.

(Komarno) wystąpiła w jesieni 2000 r. Partia Koalicji Węgierskiej. Żądanie to miało w kontekście polityki słowackiej wymiar szczególny, poruszało bowiem niezwykle drażliwą kwestię znacznej mniejszości węgierskiej, zwłaszcza ugrupowania nacjonalistyczne uważały, że utworzenie regionu „węgierskiego” stanowiłoby zagrożenie dla tożsamości i integralności słowackiej. Partia Koalicji Węgierskiej nie obstawała przy tym żądaniu, wycofała się z niego stosunkowo szybko, gdyby jednak podjęła w tej kwestii inną decyzję, utrudniłoby to z pewnością poważnie i tak już niełatwy proces reform.

Wariant 3+1 popierany był przede wszystkim przez Słowacką Partię Narodową, wysuwającą argument oszczędności budżetowych możliwych do uzyskania przy takim podziale, wariant 8 popierał przede wszystkim opozycyjny Ruch Na Rzecz Demokratycznej Słowacji, ale także część rządowej koalicji – Partia Porozumienia Obywatelskiego i Partia Demokratycznej Lewicy.¹³

Pozytywny społeczny odbiór procesu reform utrudniały nie tylko spory i dyskusje nad różnymi wariantami, ale także - jak to ostatecznie pokazało głosowanie w parlamencie - niezdolność koalicji rządowej do przeprowadzenia swojego projektu m. in. ze względu na wewnątrz koalicyjne podziały i wycofanie się dwóch partnerów koalicyjnych – Partii Porozumienia Obywatelskiego i Partii Demokratycznej Lewicy - z poparcia projektu rządowego 12 regionów. Ostatecznie w lipcu 2001 Rada Narodowa Republiki Słowackiej uchwaliła ustawę, mocą której powstało 8 krajów samorządowych. Tabela poniżej przedstawia 8 krajów samorządowych powołanych ustawą i projekt 12, przedstawiony jako projekt rządowy, który ostatecznie nie zyskał akceptacji RN RS.

Projekt	Wersja uchwalona
Bratislavsky	Bratislavsky
Trnavsky	Trnavsky
Trenčiansky	Trenčiansky
Nitransky	Nitransky

¹³ Najnowsze na scenie politycznej partie ANO i Smer starały się nie zajmować konkretnego stanowiska, argumentując, że zanim dokona się podziału terytorialnego, warto najpierw podjąć decyzje dotyczące kompetencji i finansów regionów. Patrz m.in. Viktor Nižňansky, Jaroslav Kling, *Public Administration*, op.cit., s. 180.

Žilinsky	Žilinsky
Liptov-Orava-Turieč	-
Banskobystrický	Banskobystrický
Gemer-Novohrad	-
Prešovský	Prešovský
Košický	Košický
Spišský	-
Zemplínský	-

Žródło: Viktor Nižňansky, *Spoločensky, historicky a europsky kontext reformy verejnej spravy na Slovensku* [w:] Grigorij Mesežnikov, Viktor Nižňansky (ed), *Reforma verejnej spravy na Slovensku 1998-2002*, Bratislava 2002, s. 26.

Premier M. Dzurinda ostatecznie przedstawił ten wynik jako zwycięstwo reformy, którą w ten sposób udało się zainicjować, jednakże Viktor Nižňansky zrezygnował ze swojego stanowiska w proteście przeciw temu rezultatowi.¹⁴ Przyjęty wariant 8 krajów został także skrytykowany przez ZMOS (Stowarzyszenie Miast i Gmin Słowacji), a przewodniczący Stowarzyszenia Spiskich Miast i Wsi stwierdził wręcz, że decyzja ta dotknęła Spisz bardziej niż oddanie w XV wieku 16 spiskich miast polskiemu królowi.¹⁵

Według przyjętej ustawy, terytorium kraju samorządowego pokrywa się z terytorium kraju jako jednostki lokalnej administracji państwowej, można zatem mówić o symetrycznym modelu podziału administracyjnego i terytorialnego.¹⁶ Kraj ma być odpowiedzialny za rozwój regionalny i współpracę międzyregionalną, w tym także międzynarodową. Ta ostatnia możliwość związana jest z realizacją

¹⁴ Taki pogląd premiera na ostateczny wynik parlamentarnego głosowania nad reformą administracji publicznej przytacza Grigorij Mesežnikov, *Činnost Politických Stran A Reforma Verejnej Spravy* [w:] Grigorij Mesežnikov, Viktor Nižňansky (ed), *Reforma verejnej spravy ...op.cit.*, s. 128. Patrz także Viktor Nižňansky, Jaroslav Kling, *Public Administration*, op.cit., s. 182.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Podstawowy akt prawny ustanawiający samorząd szczebla regionalnego to Zákon č.302/2001 Z.z. o samosprave vyssich uzemnych celkov-Zákon o samospavných krajach. Omówienie podstawowych postanowień tej ustawy oparte zostało na opracowaniu Jaroslava Pilata, *Inštitucionalny Aspekt Reformy Verejnej Spravy* [w:] Grigorij Mesežnikov, Viktor Nižňansky (ed), *Reforma verejnej spravy ...op.cit.*, a także Jan Buček, *Regionalization...op.cit.*

współpracy w ramach tzw. euroregionów, słowacki kraj samorządowy ma obecnie możliwość zawierania umów o tym charakterze. Zadania te samorząd regionu realizuje samodzielnie, może też przejąć niektóre zadania administracji państwowej, przy czym zobowiązanie tego rodzaju może zostać nałożone na samorząd regionalny wyłącznie drogą ustawy, państwo musi także zagwarantować odpowiednie środki do wykonywania tego typu zadań. Władze samorządu regionalnego mogą wydawać akty prawa miejscowego, samorząd posiada także własne dochody i majątek. Te dwie ostatnie kwestie są jednakże do chwili obecnej źródłem pewnych problemów i kontrowersji. Pierwsza dotyczy możliwości stanowienia prawa. Akty wydawane przez władze samorządowe szczebla regionalnego muszą być, co zrozumiałe, zgodne z aktami prawnymi wyższego rzędu, jednakże w art. 3 & 8 ustawy znajduje się także zastrzeżenie, że regulacja wydana przez władze samorządowe może być zakwestionowana przez rząd Republiki Słowackiej, jeżeli ten ostatni uzna, że jest ona niezgodna z interesem narodowym lub interesem innych jednostek samorządu terytorialnego szczebla regionalnego i gminnego.¹⁷ Krytyka tego postanowienia opiera się m.in. o kwestię pogwałcenia zasady trójpodziału władz, wyrażane przez niektórych autorów przekonanie, że rząd jako organ pochodzący z nominacji ma słabszą legitymację niż pochodzące z wyborów powszechnych władze samorządowe i wreszcie, a może przede wszystkim, bardzo wątpliwą i nigdzie nie zdefiniowaną kategorię „interesu narodowego”, która ma stanowić podstawę zakwestionowania aktu wydanego przez władze samorządowe. W grudniu 2001 podjęto próbę zmiany tego kontrowersyjnego postanowienia, jednakże nie powiodła się ona i pozostaje ono nadal w mocy.

Druga wspomniana kontrowersja dotyczy spraw finansowych. W roku 2001 zostały one uregulowane jedynie ogólnie, dalsze regulacje przełożono na terminy późniejsze, przewidziane do realizacji na kolejnych etapach reformy. We wrześniu 2001 roku parlament ustalił m.in. kolejne etapy przejmowania uprawnień przez samorządy regionalne od władz państwowych: styczeń 2002, kwiecień 2002, lipiec 2002, styczeń 2003 i styczeń 2004.¹⁸ Kolejne kroki miały obejmować m. in. przejmowanie uprawnień związanych ze szkolnictwem, ochroną zdrowia,

¹⁷ Jarosla Pilat, *Inštitucionalny Aspekt...op.cit.*, s. 78.

¹⁸ Viktor Nižňansky, Jaroslav Kling, *Public Administration*, op.cit., s. 183.

drogami, a także dotyczyć uprawnień finansowych. W jesieni 2003 realizacja kolejnych etapów reformy wciąż jeszcze obciążona była wieloma problemami, związanymi m. in. z realizowanymi w tym samym czasie reformami w tych sferach. Jednakże największe problemy dotyczyły i wciąż dotyczą kwestii finansowych i polegają głównie na wciąż niewielkiej samodzielności w tym zakresie jak również, co jest zresztą bolączką bardziej powszechną, na niedostatku środków finansowych będących w dyspozycji regionów.

Władze regionów pochodzą z wyborów powszechnych, wybierane jest zarówno zgromadzenie przedstawicielskie, jak i jego przewodniczący. Reprezentanci do Rady Regionu wybierani są zgodnie z prawem według systemu większościowego, w jednej rundzie, w okręgach wielomandatowych. Liczba mandatów w każdym okręgu uzależniona jest od liczby mieszkańców mających prawo głosu, za wybranych uważa się tych kandydatów, którzy kolejno uzyskali największą liczbę głosów. Kandydatów zgłaszać mogą partie polityczne, istnieje też możliwość kandydowania niezależnego. Przewodniczący krajów samorządowych wybierani są natomiast systemem większości bezwzględnej, w dwóch rundach. Do rundy drugiej, w przypadku braku zwycięzcy posiadającego wymaganą większość w rundzie pierwszej, przechodzą kandydaci mający największą ilość głosów.¹⁹

Twórcy reformy przywiązywali do tych wyborów ogromną wagę, podkreślając fakt, że obywatele Słowacji pierwszy raz mieli prawo wpływu na kształt władz samorządowych szczebla regionalnego. Sporym rozczarowaniem była zatem bardzo niska frekwencja - w pierwszej rundzie wyniosła jedynie 26,02 %.²⁰ Dla twórców reformy, czyli sił politycznych związanych z rządową koalicją, rozczarowaniem musiał być także wynik wyborów - w zasadzie można powiedzieć, że ich zwycięzcą okazał się opozycyjny HZDS. Kandydaci związani z tym ugrupowaniem obsadzili 6 z 8 stanowisk Przewodniczących Regionów.²¹ Wprawdzie tylko w dwóch przypadkach - krajów Trenčianskiego i Žyliuskiego - byli to kandydaci samego tylko HZDS, w innych przypadkach wystawiały ich koalicje, w których HZDS było uczestnikiem, jednakże

¹⁹ Zakon č.303/2001 Z.z. o volbach do organov samospravných krajov a o doplnení Občanskeho sudneho poriadku.

²⁰ Vladimír Krivý, *Regionalne volby 2001- analýza výsledkov* [w:] Grigorij Mesežnikov, Viktor Nižňanský (ed), *Reforma verejnej spravy ...op.cit.*, s. 204.

²¹ *Ibidem*, s. 239.

nie zmienia to znacząco skali porażki kandydatów związanych z partiami rządowej koalicji. Koalicje z uczestnictwem HZDS obsadziły też większość mandatów w ciałach przedstawicielskich, a mianowicie 191, co stanowiło 47,3% całkowitej liczby mandatów w ciałach przedstawicielskich regionów.²² Wyjątkiem wprawdzie była sytuacja, jaka zdarzyła się w regionie Trenčína, gdzie HZDS obsadziło zarówno stanowisko przewodniczącego, jak i 100% mandatów przedstawicielskich, jednakże zwycięstwo HZDS było i tak znaczące. Wyniki te były różnie interpretowane, najczęściej jednak wskazywano na niechęć zwolenników rządowej koalicji, wywołaną pewnym chaosem i nieudolnością, którą te siły polityczne wykazały zwłaszcza w ostatnich etapach przygotowania i uchwalania reformy. Wyborców zniechęciły też niesnaski i rozłamy w obrębie rządowej koalicji, a następnie - na co wskazywało wielu autorów - bardzo zróżnicowane koalicje, które wytworzyły się w poszczególnych regionach.

Podsumowując należy stwierdzić, że obecny kształt i kompetencje władz lokalnych na Słowacji odpowiadają standardom współczesnej Europy. Proces ostatecznego kształtowania się kompetencji i funkcjonowania tych struktur nie jest jeszcze zakończony, niemniej kierunek nadany przeprowadzoną reformą jest prawidłowy. Jednocześnie warto dodać, że sposób przeprowadzania tej reformy i towarzyszące mu problemy i konflikty dobrze odzwierciedlają i ilustrują konflikty polityczne, jakie rozgrywały się na Słowacji w ostatnich latach. Także zatem z tego punktu widzenia warto było nieco bliżej przyjrzeć się tej problematyce.

²² Ibidem, s. 204.